การเปรียบเทียบภาพสะท้อนสังคมไทยในบทละครรำสามก๊ก ของขุนเสนานุชิต (เจต) และหลวงพัฒนพงศ์ภักดี

Comparison of Thai Social Reflection in the Three Kingdoms Dance drama by Khun Senanuchit (Chet) and Laung Phathanapongphakdi

ปัทมา ดีลิ่น[1*] (Patthama Deelin) [1*]

บทคัดย่อ

บทละครรำของไทยมีการพัฒนาเป็นอย่างมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีพัฒนาการทางสังคมที่สำคัญและมีปฏิสัมพันธ์กับต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น ทำให้ยุคนี้เกิดการนำวรรณกรรมต่างประเทศมาประพันธ์ใหม่ในรูปแบบบทละครรำ หนึ่งในวรรณกรรมต่างประเทศที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในหมู่คนไทย และนำมาประพันธ์เป็นบทละครคือวรรณกรรมสามก๊ก บทความนี้จึงมุ่งศึกษาการเปรียบเทียบภาพสะท้อนสังคมไทยที่ปรากฏในบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) และหลวงพัฒนพงศ์ภักดี โดยผ่านวิธีการวิเคราะห์ความเหมือนและความต่างกันของภาพสะท้อนสังคมไทยที่ปรากฏในบทละครรำดังกล่าว ผลจากการศึกษาพบว่าภาพสะท้อนสังคมไทยที่เหมือนกัน คือ ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมการแสดงความเคารพ และวัฒนธรรมการกิน และภาพสะท้อนสังคมไทยที่แตกต่างกัน คือ ด้านเทคโนโลยีและเหตุการณ์สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยปรากฏเฉพาะในบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต(เจต)เท่านั้น ได้แก่ การหนังสือพิมพ์ การไปรษณีย์โทรเลข โรงสีข้าว และการระบาดของอหิวาตกโรค

คำสำคัญ : ภาพสะท้อนสังคม, บทละครรำสามก๊ก, ขุนเสนานุชิต(เจต), หลวงพัฒนพงศ์ภักดี

[1] อาจารย์ ดร., สาขาวิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000, อีเมล: dpatthama@tsu.ac.th

[1] Lecturer, Dr., Eastern Languages Department, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla, 90000, Thailand, Email: dpatthama@tsu.ac.th

*Corresponding author : Email address : dpatthama@tsu.ac.th

Received: February 5,2024 Revised: March 11,2024 Accepted: March 12,2024

Abstract

Thai dance drama began to develop greatly during the reign of King Rama V, in which there was significant social development and an increase of international relationship causing rewriting of foreign literature in the form of Thai dance drama, one of foreign literature that is very popular among Thai people and composed into plays, namely Three Kingdoms. This article aims to study the comparison of Thai social reflection in the Three Kingdoms dance drama by Khun Senanuchit (Chet) and Laung Phathanapongphakdi, by analyzing the same and different reflections of Thai society in dance drama. The research results indicate that the same reflection in Thai society is culture, including the culture of showing respect, culture of eating, and the different reflections in Thai society are technology and important events in the reign of King Rama V appearing only in the Three Kingdoms Dance drama by Khun Senanuchit (Chet), including newspapers, post and telegraph, rice mills, and cholera outbreaks.

Keywords : Social Reflection, Three Kingdoms Dance drama, Khun Senanuchit (Chet), Laung Phathanapongphakdi

บทนำ

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยพัฒนาขึ้นในทุก ๆ ด้าน เนื่องจากพระองค์ทรงครองราชย์เป็นเวลานาน และมีอิทธิพลทางตะวันตกเข้ามาในหลาย ๆ ด้าน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และศิลปวัฒนธรรมอย่างมากมาย (สุรพล วิรุฬหรักษ์, 2547 : 202) รวมถึงความรุ่งเรืองของละครไทย เนื่องมาจากการก่อเกิดคณะละครขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นคณะละครที่เล่นสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การละครไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ขยายตัวมากขึ้น คือการละครไทยได้แพร่หลายไปสู่ประชาชนมากกว่าสมัยก่อน กอปรกับสมัยนี้มีการ

ติดต่อกับต่างชาติ รวมถึงการก่อตัวขึ้นและขยายตัวของละครแบบใหม่ในเวลาต่อมา เช่น ละครเสภา ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง ละครร้อง และละครพูด จากความรุ่งเรืองของบทละครและการติดต่อสัมพันธ์กับต่างชาติ นำมาสู่การนำวรรณกรรมต่างชาติมาดัดแปลงเป็นบทละคร หนึ่งในนั้นมีวรรณกรรมจีนที่นำมาดัดแปลงเป็นบทละครมากที่สุดคือวรรณกรรมสามก๊ก ซึ่งเป็นอันทราบกันดีว่าความสัมพันธ์ระหว่างจีนและไทยมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน ทั้งสองประเทศมีสัมพันธไมตรีและการติดต่อค้าขายระหว่างกันมายาวนานกว่า 700 ปี ทำให้คนไทยและคนจีนมีความใกล้ชิดคุ้นเคยกัน จากประวัติความเป็นมา การอพยพมาอยู่เมืองไทยของชาวจีนได้นำภาษา ความเชื่อ วัฒนธรรม ฯลฯ เข้ามาในประเทศไทย ส่งผลให้วัฒนธรรมและประเพณีจีนถ่ายทอดมาสู่คนไทย จนทำให้วัฒนธรรมจีนผสมผสานกับไทยจนกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน

ประเทศไทยเริ่มมีการแปลวรรณกรรมจีนเป็นภาษาไทยครั้งแรกตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 คือ วรรณกรรมสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง(หน) สามก๊กเป็นหนึ่งในสี่ผลงานชิ้นเอกของวรรณกรรมจีน ทั้งยังเป็นมรดกทางวรรณกรรมของโลกและเป็นหนึ่งในวรรณกรรมจีนโบราณที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในประเทศไทย ต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เกิดการนำวรรณกรรมสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มาประพันธ์ขึ้นใหม่ในรูปแบบของบทละครรำ การนำเสนอของผู้ประพันธ์สามก๊กจึงมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างไปจากเดิม ผ่านการประพันธ์โดย ขุนเสนานุชิต (เจต) หลวงพัฒนพงศ์ภักดี และอีก 10 เล่มสมุดไทยที่ไม่ได้ระบุชื่อผู้ประพันธ์ (金勇, 2018 : 288) บทละครคือวรรณกรรมประเภทหนึ่ง สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมอย่างมากมาย วรรณกรรมมาจากชีวิตความเป็นจริง จึงมีลักษณะเหมือนกับสังคมนั้นที่ผู้อ่านได้เห็นภาพสังคมจากวรรณกรรมอย่างชัดเจน ภาพของสังคมไทยที่ปรากฏในวรรณกรรมแต่ละยุคแต่ละสมัย จึงทำให้วรรณกรรมแต่ละยุคเปรียบเสมือน กระจกเงาที่สะท้อนภาพของสังคม (Lu Yanwei, 2562 : 16) ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญสำหรับวรรณกรรม บทละครรำในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 ได้สะท้อนถึงสภาพสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิต เป็นต้น ผู้เขียนจึงต้องการศึกษาการเปรียบเทียบภาพสะท้อนสังคมไทยที่ปรากฏในบทละคร

รำสามก๊กของขุนเสนานุชิต(เจต)และหลวงพัฒนพงศ์ภักดี โดยผ่านวิธีการวิเคราะห์ความเหมือนและความต่างกันของภาพสะท้อนสังคมไทยที่ปรากฏในบทละครรำดังกล่าว ผลจากการศึกษาพบว่าภาพสะท้อนสังคมไทยที่เหมือนกัน คือ ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมการแสดงความเคารพ และวัฒนธรรมการกิน และภาพสะท้อนสังคมไทยที่แตกต่างกัน คือ ด้านเทคโนโลยีและเหตุการณ์สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยปรากฏเฉพาะในบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) เท่านั้น ได้แก่ การหนังสือพิมพ์ การไปรษณีย์โทรเลข โรงสีข้าว และการระบาดของอหิวาตกโรค การสะท้อนสังคมไทยของบทละครรำสามก๊ก แสดงให้เห็นถึงบทละครรำสามก๊กมีเนื้อเรื่องที่คงไว้ซึ่งเนื้อหาหลักของสามก๊กแต่มีการเพิ่มเติมเนื้อหาที่ปรากฏภาพสังคมไทย สะท้อนถึงการที่บทละครรำได้รับอิทธิพลของสังคมไทย ทำให้บทละครเกิดความน่าสนใจ แตกต่าง และผู้อ่านไม่เพียงได้รับความบันเทิงแต่ได้ยังได้รับรู้ถึงสภาพสังคมไทยในสมัยนั้น

บทละครรำสามก๊กในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 การแสดงมหรสพที่สำคัญที่สุดในราชสำนักคือการแสดงระบำละครต่าง ๆ กวีในสมัยนั้นแต่งบทละครและแสดงละครแก่พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง ลักษณะเด่นของละครรำ คือ ดัดแปลงมาจากวรรณคดีต่างประเทศซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวต่างประเทศ ตัวละคร ดนตรี เป็นต้น และนักแสดงก็แต่งกายเป็นชาวต่างชาติด้วย

วรรณกรรมจีนฉบับแปลไทยหลายเรื่องที่ได้รับการประพันธ์ขึ้นใหม่และดัดแปลงเป็นละครไทย แต่วรรณกรรมที่ถูกดัดแปลงมากที่สุดคือ สามก๊ก บทละครรำสามก๊กของไทยเป็นบทละครที่มีความสำคัญและเป็นที่นิยม ขณะเดียวกันบทละครรำสามก๊กถือเป็นหนึ่งในละครไทยที่สำคัญมาก จากเดิมที่วรรณกรรมสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง(หน) แพร่หลายไปในราชสำนัก พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง เมื่อนำมาประพันธ์ขึ้นใหม่และดัดแปลงเป็นละครไทยรำก็ได้รับการตอบรับจากประชาชนด้วยเช่นกัน

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้บันทึกการประพันธ์บทละครรำสามก๊กไว้ดังนี้

เรื่องสามก๊ก (ก) ตอนพระเจ้าเลนเต้ประพาสสวน จนถึงตั้งโต๊ะเข้าไปขู่พระเจ้าเหี้ยนเต้ หลวงพัฒนพงศฯ แต่งให้เจ้าพระยามหินทร์ฯ เล่นละคอน เป็นหนังสือ ๑๖ เล่มสมุดไทย ยังไม่ได้พิมพ์

(ข) ตอนอ้องอุ้นกำจัดตั้งโต๊ะ หลวงพัฒนพงศ์ ฯ แต่งให้เจ้าพระยามหินทร์ฯ เล่นละคอน เป็นหนังสือ ๒ เล่มสมุดไทย ยังไม่ได้พิมพ์

(ค) ตอนจิวยี่คิดอุบายจะเอาเมืองเกงจิ๋ว หลวงพัฒนพงศ์ฯ แต่งให้เจ้าพระยามหินทร์ฯ เล่นละคอน เป็นหนังสือ ๒ เล่มสมุดไทย ยังไม่ได้พิมพ์

(ฆ) ตอนจิวยี่คิดอุบายจะเอาเมืองเกงจิ๋ว หมื่นเสนานุชิต (เจต) แต่งลงพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖

(ง) ตอนจิวยี่รากเลือด หลวงพัฒนพงศ์ฯ แต่งให้เจ้าพระยามหินทร์ฯ เล่นละคอน เป็นหนังสือเล่มสมุดไทย ๑ ยังไม่ได้พิมพ์

(จ) ตอนนางซุนฮูหยิน หนีกลับไปเมืองกังตั้ง หลวงพัฒนพงศ์ฯ แต่งให้เจ้าพระยามหินทร์ฯ เล่นละคอน เป็นหนังสือเล่มสมุดไทย ๑ ยังไม่ได้พิมพ์ (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2515 : 28)

บทละครสามก๊กล้วนประพันธ์ในรูปแบบร้อยกรอง และประพันธ์ในรูปแบบเล่มสมุดไทยโบราณเท่านั้น ซึ่งมีบางส่วนบางตอนได้สูญหายไปแล้ว ต้นฉบับบางเล่มมีสภาพที่ไม่สมบูรณ์ และตัวอักษรบางแห่งเลือนลางจนไม่สามารถอ่านได้ อักขรวิธีการสะกดคำใช้แบบเก่า บางตอนการบรรจุเพลงร้อง เพลงหน้าพาทย์ระบุไว้เพียงบางแห่ง และไม่พบหลักฐานว่ามีการตีพิมพ์ต้นฉบับบทละครรำกลุ่มนี้มาก่อน (ปาริฉัตร พิมล, 2562 : 119) ปัจจุบันคงเหลือต้นฉบับสมุดไทยเก็บรักษาไว้ ณ ห้องบริการเอกสารโบราณ ชั้น 4 และห้องหนังสือหายาก ชั้น 3 หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี ซึ่งได้แก่ สมุดไทยที่ประพันธ์โดยขุนเสนานุชิต(เจต) หลวงพัฒนพงศ์ภักดี และอีก 10 เล่มสมุดไทยที่ไม่ได้ระบุชื่อผู้ประพันธ์

บทละครรำสามก๊กจัดเป็นละครพันทาง เนื่องจากเป็นบทประพันธ์พงศาวดารของต่างชาติ แต่ยังใช้วิธีการแสดงแบบละครนอก โดยแบ่งเนื้อหาบทละครออกเป็นตอน ๆ ไม่มีการแบ่งฉาก มีเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์ในเรื่องตามบทละครนอก เช่น โอด เชิด รัว พระยาเดิน เป็นต้น และมีเพลงที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ให้เหมาะกับชนชาติจีน แต่มีจำนวนค่อนข้างน้อย เช่น หอแห จีนเก็บดอกไม้ เป็นต้น(สุนันท์ พวงพุ่ม, 2528 : 82) มีการดัดแปลงโดยการนำนาฏยศิลป์ชาตินั้น ๆ มาใส่ในการแสดง เช่น บทละครรำสามก๊ก ซึ่งมีการตีท่ามีพื้นฐานมาจากท่างิ้วของจีนผสมกับท่ารำไทย ลักษณะเด่นคือ การใช้นิ้วชี้กับนิ้วกลางเหยียดตึงชิดกัน ส่วนนิ้วที่เหลืองอเก็บนิ้วไว้กลางอุ้งมือ นอกจากนี้ยังมีลักษณะเด่นอื่น ๆ เช่น การใช้นิ้วลูบหนวดเครา การเท้าสะเอว การใช้ฝ่ามือตบหน้าขาทีละมือ การถือพัด เป็นต้น (ปัทมาพร ชเลิศเพ็ชร, 2535 : 62)

บทละครรำสามก๊กเป็นกลอนบทละคร ซึ่งมีจำนวนคำในวรรคน้อยกว่ากลอนสุภาพ ผู้แสดงจะต้องร้องและรำ การร้องจะต้องมีการเอื้อนและไว้จังหวะ นักแสดงแสดงสถานการณ์ของเรื่องราวและแสดงอารมณ์ของตัวละครผ่านบทสนทนาและการแสดง

บทละครรำสามก๊กของไทยเพิ่มเนื้อเรื่องและการแสดงอารมณ์ของตัวละครทำให้บทละครมีความเต็มอิ่มและทำให้ผู้อ่านหรือผู้ชมเข้าใจอารมณ์ของตัวละครได้ดีขึ้น มีการเพิ่มบทสนทนาระหว่างตัวละครเพื่อให้ละครดำเนินได้เร็วขึ้น บทสนทนาของตัวละครยังทำหน้าที่เชื่อมโยงเรื่องราว การเพิ่มเนื้อหาในบทละครรำสามก๊กของไทยไม่มีผลกระทบต่อเนื้อเรื่องและใจความหลักของเรื่องเพราะยังคงเนื้อหาเรื่องและใจความสำคัญของเรื่องอยู่ เพียงแต่บทละครได้มีการเพิ่มอารมณ์และการกระทำของตัวละครซึ่งเป็นลักษณะการประพันธ์บทละคร สิ่งเหล่านี้ได้เอื้อต่อการแสดงของนักแสดงบนเวทีและทำให้เนื้อหาเรื่องราวมีความสมจริงมากขึ้น จุดเด่นอีกประการหนึ่งคือมีการเพิ่มวัฒนธรรมและประเพณีไทยในละคร การเน้นความเป็นไทยช่วยให้ผู้อ่านหรือผู้ชมเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งกับเนื้อเรื่องมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ชมเข้าใจเนื้อหาของเรื่องได้ง่ายขึ้น ผู้ประพันธ์จึงเพิ่มเติมเนื้อหาความเป็นไทยเข้าไป ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ชมได้รับความเพลิดเพลินมากขึ้น บางส่วนมีการปรับโครงเรื่องเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการแสดงของนักแสดงบนเวที ในเรื่องการวิเคราะห์

เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดง บทละครรำสามก๊กใช้วงปี่พาทย์ไม้นวมประกอบการแสดง （方莲雅, 2021:198）

จากข้างต้นบทละครรำสามก๊กของไทยใช้ลักษณะการประพันธ์ตามแบบของการประพันธ์บทละครไทย โดยมีการเพิ่มเนื้อหา เพิ่มบทสนทนา ไม่ให้กระทบต่อเนื้อเรื่องและใจความของเรื่องเพราะยังคงเนื้อหาเรื่องและใจความหลักของเรื่องอยู่ เพื่อเอื้อในการแสดงของผู้แสดง ซึ่งหนึ่งในเนื้อหาที่เพิ่มลงในบทละครรำสามก๊กทำให้บทละครมีความโดดเด่น และได้สร้างความแตกต่างขึ้น คือการสะท้อนสังคมของสมัยรัชกาลที่ 5 ผ่านบทละคร จากการศึกษาบทละครรำสามก๊กได้สะท้อนสังคมด้านวัฒนธรรมในบทละครรำสามก๊ก แต่การสะท้อนสังคมในด้านเทคโนโลยีและเหตุการณ์สำคัญในสมัยนั้น ปรากฏในบทละครรำสามก๊กที่ประพันธ์โดยขุนเสนานุชิต (เจต) ได้ประพันธ์ไว้ทั้งสิ้น 17 เล่มสมุดไทยเท่านั้น โดยเนื้อหาเริ่มตั้งแต่ตอนจิวยี่คิดอุบายจะเอาเมืองเกงจิ๋ว จนถึงเล่าเจี๋ยงรู้ข่าวว่าม้าเฉียวเข้ากับเล่าปี่ การสะท้อนภาพสังคมผ่านบทละครทำให้เกิดความเข้าใจถึงสังคมในสมัยนั้นและเห็นถึงการที่สังคมส่งผลต่อวรรณกรรมหรือนักเขียน (ธานีวัฒน์ บุญโต, 2542, อ้างถึงใน Lu Yanwei, 2562 : 100) กล่าวว่า งานเขียนจึงมีลักษณะเนื้อหาขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญทางสังคมว่า ขณะนั้นสภาพสังคมเป็นอย่างไร ผู้เขียนก็จะสร้างงานเขียนนั้นเพื่อสนองความสนใจของผู้อ่านอยู่เสมอ

ผู้แต่งและจุดประสงค์ในการแต่ง

ผู้ประพันธ์บทละครรำสามก๊กทั้งสองท่าน คือ ขุนเสนานุชิต (เจต) และหลวงพัฒนพงศ์ภักดี มีจุดประสงค์ในการแต่ง ดังนี้

ขุนเสนานุชิต (เจต) ประพันธ์ไว้ทั้งสิ้น 17 เล่มสมุดไทย โดยเนื้อหาเริ่มตั้งแต่ตอนจิวยี่คิดอุบายจะเอาเมืองเกงจิ๋ว จนถึงเล่าเจี๋ยงรู้ข่าวว่าม้าเฉียวเข้ากับเล่าปี่ แต่งลงพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2436 ขุนเสนานุชิต(เจต) ได้เลือกตอนในการนำมาประพันธ์ใหม่จากตอนที่จะสร้างอารมณ์ขัน ดังปรากฏในหน้าแรกของบทละครเล่ม 1 ตอนจิวยี่คิดอุบายจะเอาเมืองเกงจิ๋ว ความว่า

ข้าพเจ้าชื่อเจตสังเกตเรื่อง ดูมันมากดื่นเมืองเรื่องอักษร
แต่ไม่มีใครสู้ผู้สุนทร เปนยอดกลอนอย่างดีที่เอกา
อันข้านี้มิใช่เช่นเปนนักปราช ไม่ฉลาดล้ำภูกที่ศึกษา
แต่เขาจ้างให้แสดงแต่งสารา สู้อุส่าห์ทำไปทั้งไม่เปน
เค้าให้กล่าวราวเรื่องเมืองตี้งหนัง เอาไว้หวังเปนกลอนละครเล่น
ดีกว่านั่งเสียเปล่า ๆทั้งเช้าเย็น แต่งไม่เป็นคำลครพึ่งสอนทำ
ขอแสดงแต่งความในสามก๊ก เที่ยวหยิบยกเอาแต่ข้อที่ขำ ๆ
ตัดเปนชุดแบ่งเปนตอนผ่อนออกทำ จะเริ่มร่ำมาแต่ต้นพ้นปัญญา
ด้วยเรื่องราวกล่าวอ้างต่างชนิด จะแสดงแต่งติดผิดภาษา
ทั้งชื่อเสียงเรียกยากลำบาก จึ่งต้องว่าเปนละครกลอนซาตรี

(ขุนเสนานุชิต(เจต), 2436 : 1)

ข้อความข้างต้นมาจากเล่มสมุดไทย บทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) ในเล่มแรกตอนจิวยี่คิดอุบายจะเอาเมืองเกงจิ๋ว ได้ระบุว่าแม้ว่าตนจะไม่ใช่นักประพันธ์มืออาชีพ แต่ตนมีหน้าที่ต้องประพันธ์บทละครขึ้นใหม่และดัดแปลงเรื่องราวของวรรณกรรมสามก๊กเป็นบทละครรำสามก๊ก ตนจึงเลือกเรื่องราวที่น่าสนใจและสร้างอารมณ์ขัน มาประพันธ์ใหม่เป็นบทละครรำสามก๊ก เนื่องจากวรรณกรรมจีนฉบับแปลไทยหลายเรื่องมีความยาวมาก ไม่สามารถนำมาแสดงตั้งแต่ต้นจนจบได้ ดังนั้นในการนำวรรณกรรมบทละครพันทาง จึงต้องคัดเลือกเอาเฉพาะตอนสำคัญหรือตอนที่มีความสนุกสนานมาแต่ง เพื่อให้เหมาะสมกับการแสดง (นวรัตน์ ภักดีคำ, 2562 : 71)

ในขณะที่ผู้ประพันธ์อีกท่านคือ หลวงพัฒนพงศ์ภักดี ประพันธ์ไว้ทั้งสิ้น 16 เล่มสมุดไทย โดยมีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่ตอนพระเจ้าเลนเต้ประพาสสวน จนถึงตั๋งโต๊ะเข้าไปขู่พระเจ้าเหี้ยนเต้ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2436 หลวงพัฒนพงศ์ภักดี ได้ประพันธ์บทละครรำสามก๊ก ให้แก่ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เพื่อเป็นละครใช้แสดง ณ โรงละครปรินซ์เธียร์เตอร์(Prince Theatre) แต่บทละครยังไม่ได้พิมพ์ ดังปรากฏหลักฐานในหน้าแรกของสมุดไทยเรื่องสามก๊ก เล่ม 1 ความว่า

ณ วันที่ ๕ ๒ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมเสง... จุลศักราช ๑๒๕๕
ในราชการวันที่ ๑๒ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒
ท่านเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง มิบัญชาให้ข้าพเจ้า ขุนจบพลรักษ
(ทิม) แต่งเรื่องสามก๊ก ราชพงษดานจิน เป็นบทกลอนเลนละคร
ลงปรทำวันนี้

สามก๊กเล่ม ๑
ขุนจบพลรักษเป็นผู้แต่ง
เปนบทลครปรินเทียเต้อ[2]

ข้อความข้างต้นระบุว่า หลวงพัฒนพงศ์ภักดี เป็นผู้แต่งบทละครเรื่องนี้เมื่อปี พ.ศ.2436 ตามคำสั่งของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงสำหรับละครแสดง ณ โรงละครปรินซ์เธียร์เตอร์(Prince Theatre) หลวงพัฒนพงศ์ภักดีมีผลงานละครไทยมากมาย รวม 23 เรื่อง โดยมีทั้งสิ้น 6 เรื่องที่ประพันธ์และดัดแปลงจากวรรณกรรมจีนฉบับภาษาไทย ได้แก่ ซุยถัง ไต้ฮั่น ห้องสิน บ้วนฮวยเหลา สามก๊ก หงอโต้ ในบรรดา 6 เรื่องนี้ ละครที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ สามก๊ก หลวงพัฒนพงศ์ภักดีมีเหตุผลของการเลือกวรรณกรรมจีนฉบับไทยมาดัดแปลงเป็นละครไทย ด้วยเหตุผลดังนี้ ปาริฉัตร พิมล (2562) เชื่อว่าปัจจัยสำคัญในการคัดเลือกวรรณกรรมจีนฉบับไทยของ หลวงพัฒนพงศ์ภักดี มาดัดแปลงเป็นละครไทย คือ มีความเหมาะสมกับการแสดงละครเวทีและเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจ ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือการเลือกเรื่องราวที่ได้รับความนิยมจากประชาชน

สภาพสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

สภาพสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอเนกประการ ทรงพัฒนาทั้งด้านการเมืองการปกครอง การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ความเป็นอยู่ของอาณาประชาราช ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ทำให้ไทยจึงคงไว้ซึ่งอิสระภาพ พระองค์ทรงดำเนินการปฏิรูปประเทศในหลาย ๆ ด้านและ

[2] หลวงพัฒนพงศ์ภักดี. (ม.ป.ป.). กลอนบทละครสามก๊ก เล่มที่ 197-212. กรุงเทพฯ.

ป้องกันไม่ให้ประเทศไทยตกเป็นอาณานิคมของประเทศอื่นได้สำเร็จ จึงทำให้ยุคนี้เป็นยุคที่ประเทศไทยมีการพัฒนาในหลายด้าน

พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์องค์แรกของไทยที่สร้างความสัมพันธ์โดยตรงกับราชวงศ์ยุโรป และทรงเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เสด็จไปต่างประเทศเสด็จเยือนยุโรปหลายครั้ง ด้านเศรษฐกิจและสังคม พระองค์จึงทรงยกเลิกระบบทาสที่ใช้มากกว่า 600 ปีของไทย ทำให้เศรษฐกิจมีการพัฒนามากขึ้น สร้างความเท่าเทียมกัน พระองค์ทรงสถาปนาระบบตุลาการที่ค่อนข้างสมบูรณ์ การปฏิรูปของพระองค์มีขอบเขตกว้างขวางและรวมถึงการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานบางประการด้วย ในสมัยนี้จึงเกิดเทคโนโลยีสมัยใหม่ขึ้นมากมาย อาทิ เช่น การสร้างทางรถไฟทางหลวง การไปรษณีย์โทรเลข การไฟฟ้า โรงสีข้าว เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันยุคสมัยนี้ประเทศไทยได้เผชิญกับการระบาดของอหิวาตกโรคซึ่งถือเป็นการระบาดอหิวาตกโรคทั่วโลกครั้งที่ 4 ทำให้ประเทศไทยเริ่มมีการจัดการป้องกัน และรักษาโรคอหิวาตกโรคอย่างเป็นทางการครั้งแรก

จากการที่พระองค์ทรงพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะการยกเลิกระบบทาส รวมถึงการปฏิรูประบบการศึกษา ทำให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผู้คนมีงานทำและมีเงินเดือน เมื่อมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นำมาซึ่งการมีกำลังความสามารถในการอุปโภคบริโภค กอปรกับยุคสมัยนี้การละครของไทยมีการพัฒนามีโรงละครเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และเริ่มมีการเก็บค่าเข้าชมการแสดง (สุรพล วิรุฬหรักษ์, 2547 : 207) ประชาชนนิยมการเข้าชมการแสดงละคร นอกจากนี้การแสดงละครไทยเป็นนาฏศิลป์โบราณที่มีประวัติยาวนาน สามารถสะท้อนถึงวัฒนธรรม ประเพณี และสภาพสังคมของไทยในขณะนั้นได้ คณะละครไทยได้เริ่มนำวรรณกรรมต่างประเทศมาดัดแปลงเป็นบทละคร ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 การละครไทยจึงมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นขึ้นมาก

การเปรียบเทียบภาพสะท้อนสังคมไทยในบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) และหลวง พัฒนพงศ์ภักดี

จากการเปรียบเทียบภาพสะท้อนสังคมไทยที่ปรากฏในบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต(เจต)และหลวงพัฒนพงศ์ภักดี โดยผ่านวิธีการวิเคราะห์ความเหมือน

และความต่างกันของภาพสะท้อนสังคมไทยที่ปรากฏในบทละครรำดังกล่าว ผลจากการศึกษาพบว่าภาพสะท้อนสังคมไทยที่เหมือนกัน คือ ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมการแสดงความเคารพ และวัฒนธรรมการกิน และภาพสะท้อนสังคมไทยที่แตกต่างกัน คือ ด้านเทคโนโลยีและเหตุการณ์สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยปรากฏเฉพาะในบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต(เจต)เท่านั้น ได้แก่ การหนังสือพิมพ์ การไปรษณีย์โทรเลข โรงสีข้าว และการระบาดของอหิวาตกโรค

1. ภาพสะท้อนสังคมที่เหมือนกัน มีจำนวน 2 ด้าน คือ

1.1 ด้านวัฒนธรรมการแสดงความเคารพ

การแสดงความเคารพถือเป็นมารยาทไทยอย่างหนึ่งที่แสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนของเด็กที่มีต่อ บุคคลผู้ใหญ่ หรือบุคคลผู้ที่มีความอาวุโสกว่า ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะด้วยกัน(กัลยรัตน์ คำคูณเมือง, อินถา ศิริวรรณ, สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย และจุฑามาศ วารีแสงทิพย์, 2566 : 17) บทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต(เจต)และหลวงพัฒนพงศ์ภักดี มีการสะท้อนภาพสังคมด้านวัฒนธรรมด้านการแสดงความเคารพ ในหลายลักษณะด้วยกัน เช่น การประนมมือ การไหว้ การกราบ การคำนับ การถวายบังคม เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ครั้นถึงจึ่งถวายอัญชุลี องค์พระชนนีนาถา
บอกว่าตัวลูกทั้งสองรา จะขอลาพระแม่จรลี

(ขุนเสนานุชิต (เจต), 2516 : 64)

ข้อความข้างต้นมาจากตอนเล่าปี่ไปแต่งงานกับซุนฮูหยินที่เมืองกังตั๋ง ได้บรรยายถึงเล่าปี่แสดงความเคารพด้วยการประนมมือไหว้นางงอก๊กไต้ การไหว้คือการแสดงความเคารพของไทย การไหว้ ประกอบด้วยกิริยา 2 ส่วนด้วยกัน คือ การประนมมือ และการไหว้ การประนมมือ หรือที่เรียกว่า “อัญชลี” เป็นการแสดงความเคารพโดยการประนมมือเล็กน้อย ใช้ปลายนิ้วมือทั้งสองข้างชิดกัน ฝ่ามือทั้งสองประกอบเสมอกันแนบระหว่างอก ปลายนิ้วเฉียงขึ้นพอประมาณ แขนแนบลำตัวไม่กลางศอกทั้งชายและหญิงปฏิบัติเหมือนกัน(กัลยรัตน์ คำคูณเมือง, อินถา ศิริวรรณ, สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย และจุฑามาศ วารีแสงทิพย์, 2566 : 18)

บัดนั้น ลิยูรู้ตำหรับรับอาษา
น้อมกายถวายบังคมลา ออกไปจัดสุรายาพิศ[3]

ข้อความข้างต้นมาจากตอนตั๋งโต๊ะได้เป็นที่เซียงก๊กสำเร็จราชการ ได้บรรยายถึงลิยูรับคำสั่งจากตั๋งโต๊ะให้คุมบู๋ซูไปฆ่าหองจูเปียนกับนางโฮเฮาและพระสนม จึงถวายบังคมลาออกไป การถวายบังคมเป็นการถวายความเคารพพระมหากษัตริย์ของไทย การถวายบังคมถือเป็นการถวายความเคารพรูปแบบหนึ่งตามโบราณราชประเพณี ซึ่งบุคคลผู้ที่จะถวายบังคมทั้งบุคคลชาย และบุคคลหญิงต้องนั่งคุกเข่าปลายเท้าทั้งสองตั้ง หลังตรง มือทั้งสองข้างวางคว่ำเหนือเข่าทั้งสอง การถวายบังคมจะแบ่ง จังหวะออกเป็น 3 จังหวะ ดังนี้ จังหวะที่ 1 ยกมือขึ้นประนมมือระหว่างอกปลายนิ้วตั้งตรงไม่งอ แขนแนบลำตัวไม่กางศอก จังหวะที่ 2 ทอดมือที่ประนมลงพร้อมค้อมตัวลงเล็กน้อย สายตามองไปที่หัวแม่มือ แล้ววาด มือขึ้นพร้อมเอนตัวไปข้างหลัง ให้ปลายนิ้วโป้ง และนิ้วชี้จรดหน้าผาก เงยหน้าเล็กน้อย จังหวะที่ 3 วาดมือที่ประนมลง พร้อมค้อมตัว และใบหน้าก้มลงมาอยู่ในจังหวะที่ 1 ทำจนจบ 3 ครั้ง แล้วลดมือลง (กัลยรัตน์ คำคูณเมือง, อินถา ศิริวรรณ, สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย และจุฑามาศ วารีแสงทิพย์, 2566 : 21)

1.2 ด้านวัฒนธรรมการกิน

วัฒนธรรมการกินที่ปรากฏในบทละครรำสามก๊ก คือวัฒนธรรมการกินของคนไทยเชื้อสายจีน ได้แก่วัฒนธรรมการดื่มชา ดังนี้

ครั้นถึงที่เก๋งห้องเตงหงวน จึงรีบด่วนเดินเลยเคยเข้าหา
ฝ่ายเตงหงวนนั่งรินกินน้ำชา ภอแลมาเหนภักร้องทักไป[4]

ข้อความข้างต้นมาจากตอนตั๋งโต๊ะได้เป็นที่เซียงก๊กสำเร็จราชการ ได้บรรยายลิโป้เข้าไปในห้องของเตงหงวน ในขณะที่เตงหงวนกำลังดื่มน้ำชา แม้ว่าวัฒนธรรมการดื่มชาคือวัฒนธรรมจีน แต่คนไทยเชื้อสายจีนยังคงรักษาวัฒนธรรมการดื่มชา ชาคือเครื่องดื่มที่ได้รับความนิยมที่สุดของชาวจีน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนชนชั้นไหน ต่างชื่นชอบและนิยม จึงมักเห็นคนไทยเชื้อสายจีนดื่มชาในชีวิตประจำวัน และนำชามารับรองแขก

[3] หลวงพัฒนพงศ์ภักดี. (ม.ป.ป.). กลอนบทละครสามก๊ก เล่มที่ 197-212. กรุงเทพฯ.
[4] หลวงพัฒนพงศ์ภักดี. (ม.ป.ป.). กลอนบทละครสามก๊ก เล่มที่ 197-212. กรุงเทพฯ.

2. ภาพสะท้อนสังคมที่แตกต่างกัน มีจำนวน 2 ด้าน คือ

2.1 ด้านเทคโนโลยี

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ไม่เพียงได้รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเท่านั้น แต่ยังยอมรับระบบที่มีก้าวหน้า ทรงดำเนินการปฏิรูปหลาย ๆ อย่าง ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ การทหาร วัฒนธรรม การศึกษา การสาธารณสุข การขนส่งและสภาพสังคม ทำให้ในช่วงเวลานี้ประเทศไทยมีการดำเนินการสร้างทางรถไฟ ทางหลวง ที่ทำการไปรษณีย์และการโทรคมนาคม หนึ่งในการพัฒนาที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ การพัฒนาด้านเทคโนโลยีของประเทศไทย บทละครสามก๊กของขุนเสนานุชิต(เจต) ได้สะท้อนเนื้อหาเทคโนโลยีสมัยรัชกาลที่ 5 ในหลายด้าน ได้แก่ การหนังสือพิมพ์ การไปรษณีย์โทรเลข โรงสีข้าว ดังนี้

1) การหนังสือพิมพ์

เนื่องด้วยสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นยุคที่มีการผลิตหนังสือพิมพ์โดยคนไทยเป็นฉบับแรก และบทละครสามก๊กก็ได้สะท้อนเนื้อหาเทคโนโลยีสมัยรัชกาลที่ 5 ด้านการหนังสือพิมพ์ บทความนี้จึงวิเคราะห์บทละครรำสามก๊กที่สะท้อนเนื้อหาการหนังสือพิมพ์ในบทละคร ดังนี้

แสนสมบัติทั้งปวงเมืองหลวงนั้น ดังวิมานเทวันชั้นอับศร
ไม่พอใจยังไปเที่ยวราญรอน ทุกนครจับกุมทำหยุมหยิม
น้ำใจท่านนั้นเปรียบอย่างกองไฟ เอาฟืนใส่สักเท่าไหร่ก็ไม่อิ่ม
ต้องโละเหมียลงชื่อหนังสือพิมพ์ ประกาศไปให้ถึงริมหิมพานต์

(ขุนเสนานุชิต (เจต), 2516 : 395)

ข้อความข้างต้นมาจากตอนโจโฉรบกับซุนกวน โจโฉนำทัพไปรบกับซุนกวน และซุนกวนก็นำทัพต่อต้าน ข้อความนี้เป็นข้อความคำด่าของซุนกวนต่อโจโฉ เห็นได้ว่าบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) มีเนื้อหาคำสาปแช่งของซุนกวนต่อโจโฉโดยมีการกล่าวถึงหนังสือพิมพ์อยู่ในคำสาปแช่งของซุนกวน โดยความหมายของประโยคนี้คือซุนกวนบอกว่าตนต้องการเขียนชื่อของโจโฉในหนังสือพิมพ์ เพื่อประกาศถึงความชั่วต่าง ๆ ของโจโฉให้รู้กันถึงป่าหิมพานต์

หนังสือพิมพ์ฉบับแรกในประเทศไทยปรากฏในปลายสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โดยใช้ชื่อภาษาไทยคือ “หนังสือจดหมายเหตุ” ชื่อภาษาอังกฤษคือ “The Bangkok Recorder” ฉบับไทย-อังกฤษ รายปักษ์ แต่เลิกผลิตไปหลังจากขายได้เพียงปีกว่า ๆ หนังสือพิมพ์ “เดอะ บางกอก รีคอร์เดอร์” ได้รับการตีพิมพ์ใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โดยมีหนังสือพิมพ์ทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ การมีหนังสือพิมพ์ที่ผลิตโดยชาวตะวันตกถือเป็นอีกหนึ่งเหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนของประเทศไทย เพราะหนังสือพิมพ์สามารถนำเสนอมุมมองใหม่ ๆ ของไทยต่อชาวโลก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 อุตสาหกรรมการพิมพ์ของไทยได้ไหวตัวขึ้นอย่างคึกคัก โรงพิมพ์มีทั้งของชาวไทย ฝรั่ง ญี่ปุ่น และจีน คนไทยได้มีความสนใจ และเห็นความสำคัญของนักหนังสือพิมพ์มากกว่าสมัยก่อน (ศรัณยู กลิ่นจันทร์, 2547 : 33) หนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรกตีพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นหนังสือพิมพ์ไทยฉบับแรกที่ผลิตและจัดพิมพ์โดยคนไทย มีชื่อว่า “ดรุโณวาท” เป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ โดยมียอดขายหนังสือพิมพ์ค่อนข้างสูง ในยุคนี้อุตสาหกรรมหนังสือพิมพ์มีความคึกคักมาก โดยมีหนังสือพิมพ์ที่ได้รับการตีพิมพ์ 59 ฉบับ

ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าช่วงต้นของราชวงศ์จักรีเป็นก้าวสำคัญในวิวัฒนาการของหนังสือพิมพ์ไทย เนื่องจากอุตสาหกรรมหนังสือพิมพ์มีความคึกคักมากในสมัยรัชกาลที่ 5 หนังสือพิมพ์หลายฉบับได้ถูกตีพิมพ์ นี่อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้บทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต(เจต) ได้สะท้อนเนื้อหาหนังสือพิมพ์ ผู้อ่านหรือผู้ชมในสมัยนั้นต่างมีความคุ้นเคยกับหนังสือพิมพ์ และผู้อ่านในยุคหลังยังสามารถมองภาพสังคมในยุคนั้นผ่านตัวบทละคร การสะท้อนเนื้อหาหนังสือพิมพ์นอกจากจะทำให้บทละครรำสามก๊กมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้นแล้วยังทำให้ผู้อ่านรับรู้ถึงของเจริญด้านการหนังสือพิมพ์อีกด้วย

2) การไปรษณีย์โทรเลข

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยได้สถาปนาระบบใหม่ ๆ มากมาย รวมทั้งระบบโทรเลข สายโทรเลขสายแรกก่อตั้งขึ้นในสมัยนี้ ผู้เขียนจึงนำมาสะท้อนในบทละคร บทความนี้วิเคราะห์บทละครรำสามก๊กของไทยที่สะท้อนเนื้อหาโทรเลขในบทละคร ดังนี้

ฟังเอยฟังความ เล่าเจียงให้ทำตามหาขัดไม่
ออกหนังสือถือแยกกันทั่วไป บ้างบอกสายโทรเลขไปแจ้งความ

(ขุนเสนานุชิต (เจต), 2516 : 428)

ข้อความข้างต้นมาจากตอนเล่าปี่เกิดผิดใจกับเล่าเจี้ยง เล่าเจี้ยงออกหนังสือเกณฑ์ทัพขุนพลเพื่อมารบกับเล่าปี่ เห็นได้ว่าบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) ใช้คำสั่งให้ส่งการแจ้งข่าวสารผ่านทางโทรเลข ซึ่งโทรเลขถือเป็นสิ่งใหม่ในสมัยนั้น

กิจการโทรเลขในประเทศไทยเริ่มมีครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงกลาโหมดำเนินการก่อสร้างวางสายโทรเลขสำหรับสายโทรเลขสายแรกของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2418 จากกรุงเทพมหานคร ถึงจังหวัดสมุทรปราการ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2426 ได้ก่อตั้งกรมโทรเลขไทยขึ้น ในยุคนี้สายโทรเลขไทยเชื่อมต่อกับสายโทรเลขอินโดจีนและเชื่อมต่อกับนครโฮจิมินห์ ประเทศเวียดนาม เป็นสายโทรเลขสายแรกของไทยในการสื่อสารกับต่างประเทศ (เกริกฤทธิ์ เชื้อมงคล, 2562 : 250) และปีนี้ได้มีการประกาศอย่างเป็นทางการว่าประชาชนชาวไทยจะใช้โทรเลขจากกรุงเทพมหานคร ไปจังหวัดสมุทรปราการ และจากกรุงเทพมหานครไปจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ต่อมาระบบโทรเลขในประเทศไทยก็มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีสายโทรเลขเพิ่มมากขึ้น

ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงสำคัญในวิวัฒนาการของโทรเลขไทย เนื่องจากสายโทรเลขสายแรกก่อตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 อุตสาหกรรมโทรเลขจึงมีความคึกคักเป็นอย่างมาก นี่อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้บทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) ได้สะท้อนเนื้อหาโทรเลขและผู้อ่านในยุคหลังยังสามารถมองภาพสังคมในยุคนั้นผ่านตัวบทละครรำ การสะท้อนเนื้อหาหนังสือพิมพ์นอกจากจะทำให้บทละครรำสามก๊กมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้นแล้วยังทำให้ผู้อ่านรับรู้ถึงความเจริญของบ้านเมืองด้านการไปรษณีย์โทรเลขอีกด้วย

3) โรงสีข้าว

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ที่สุดของโลก มีประวัติการผลิตข้าวอย่างยาวนาน ประเทศไทยได้นำโรงสีข้าวแบบตะวันตกมาพัฒนาโรงสีข้าวของตนเอง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 มีการค้าข้าวอย่างเสรีและ

มีการสร้างโรงสีข้าวเป็นจำนวนมาก ผู้เขียนจึงนำมาสะท้อนในบทละครรำ บทความนี้วิเคราะห์ส่วนของบทละครรำสามก๊กที่สะท้อนเนื้อหาโรงสีข้าวในบทละคร ดังนี้

ติ่งข้างนอกก็ข้างในใส่ไฟพร้อม ทั้งฝัดซ้อมร่อนทำหมดเปนเข้าสาน
เหมือนโรงสีไฟของอังกฤษเขาคิดการ ไฉนเล่าหนาวสะท้านจะกลับไป
ขอให้เอาในวันจันทร์วันอาทิตย์ สองวันติดกันก็เสร็จสำเร็จได้
ข้าพเจ้ารับทำลายข้างภายใน อย่าเพ่อจรนอนใจจงคิดการ

(ขุนเสนานุชิต(เจต), 2516 : 423)

ข้อความข้างต้นมาจากตอนเล่าปี่เกิดผิดใจกับเล่าเจี้ยง เมื่อเตียวสงเห็นว่าเล่าปี่จะเดินทางกลับเกงจิ๋ว จึงรีบเขียนจดหมายลับให้เล่าปี่ว่าเมืองเสฉวนอยู่ภายใต้การควบคุมแล้ว ต่างเตรียมการพร้อมแล้ว แต่เหตุใดเล่าปี่จึงถอดใจไม่ยึดเอาเมืองเสฉวนแล้วจะกลับเกงจิ๋วแทน บทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) ใช้การอุปมาเพื่ออธิบายความรู้สึกของเตียวสงในจดหมายลับ เตียวสงเองก็รู้สึกว่าตนเองก็เตรียมการพร้อมแล้ว เปรียบดั่งเช่นโรงสีข้าวของประเทศอังกฤษที่ได้สีเปลือกเสร็จสิ้นเป็นข้าวสาร เหตุใดเล่าปี่ถึงอยากกลับไป

โรงสีสไตล์ตะวันตกที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศไทยปรากฏอยู่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา โดยประเทศไทยมีการเปิดเสรีการค้าข้าวตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ประเทศไทยมีการส่งออกข้าวไปต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการผลิตข้าวเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงของข้าวจึงมีวิวัฒนาการมาจากวิธีการใช้แรงงานคนไปสู่การผลิตโดยโรงสีข้าว สมัยรัชกาลที่ 4 มีการก่อตั้งโรงสีข้าวขนาดใหญ่หลายแห่ง ส่วนใหญ่อยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย โรงสีข้าวอันดับหนึ่งในประเทศไทยคือ American Steam Rice Milling & Co. ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีโรงสีข้าวขนาดเล็ก หลายแห่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ (นรากร นาเมืองรักษ์, 2552 : 10) เพื่อรองรับต่อการบริโภคของคนในท้องถิ่น และได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงเพื่อให้โรงสีข้าวมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ข้อความข้างต้นอธิบายว่าอุตสาหกรรมโรงสีข้าวของไทยมีการพัฒนาค่อนข้างมาก ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยรับเอาโรงสีข้าวตะวันตกเพื่อนำมาพัฒนาโรงสีข้าวของตนเอง นี่อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้บทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) ได้สะท้อนเนื้อหาโรงสีข้าวของอังกฤษเพราะผู้อ่านหรือผู้ชมคุ้นเคยกับโรงสีข้าวและทราบถึงพัฒนาการของโรงสีข้าวตะวันตก ผู้อ่านในยุคหลังยังสามารถมองภาพสังคมในยุคนั้นผ่านตัวบทละครรำ การสะท้อนเนื้อหาโรงสีข้าวนอกจากจะทำให้บทละครรำสามก๊กมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้นแล้วยังทำให้ผู้อ่านรับรู้ถึงความเจริญของบ้านเมืองอีกด้วย

2.2 ด้านเหตุการณ์สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5

หนึ่งในเหตุการณ์สำคัญในยุคสมัยนี้ที่ประเทศไทยต้องประสบ คือ การระบาดของอหิวาตกโรค เป็นโรคในประวัติศาสตร์ เนื่องจากในหลายประเทศทั่วโลกมีการระบาดของโรคนี้หลายครั้ง ในประเทศไทยโรคนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ บทละครสามก๊กของขุนเสนานุชิต(เจต) จึงได้สะท้อนเหตุการณ์สำคัญสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่ การระบาดของอหิวาตะกะโรค ดังนี้

1) การระบาดของอหิวาตะกะโรค

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดการระบาดของโรคระบาดทั่วโลก คือ โรคอหิวาตกโรค อหิวาตกโรคเป็นโรคร้ายแรง มีอาการท้องร่วงเฉียบพลัน ผู้เขียนจึงนำมาสะท้อนในบทละคร บทความนี้วิเคราะห์ส่วนของบทละครรำสามก๊กของไทยที่สะท้อนเนื้อหาการระบาดของอหิวาตะกะโรคในบทละคร ดังนี้

ผลไม้ก็อุดมรื่นรมเรียง ทั้งเสบียงอาหารก็บริบูรณ์
ปราสจากไข้อหิวาตะกะโรค ทุกข์โศกทั้งหลายก็หายสูญ

(ขุนเสนานุชิต (เจต), 2516 : 285)

บทความข้างต้นนี้มาจากตอนเล่าเจี๋ยงให้เตียวสงไปเจรจาการเมืองกับโจโฉ เตียวสงได้เล่าถึงสภาพบ้านเมืองของเสฉวนให้แก่เอียวสิ้วฟัง โดยบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) ได้ระบุถึงสภาพบ้านเมือง ความอุดมสมบูรณ์ของเมืองเสฉวน โดยมีข้อความว่าเมืองเสฉวนนี้ไม่มีการระบาดของโรคอหิวาตกโรค เห็นได้ว่าการเพิ่มเนื้อหาการระบาดของอหิวาตกโรค แสดงให้เห็นว่าบทละครรำสามก๊กได้รับ

อิทธิพลจากสถานการณ์สมัยรัชกาลที่ 5 ในขณะนั้นการระบาดของอหิวาตกโรคของประเทศไทยในสมัยโบราณค่อนข้างรุนแรง

การระบาดของอหิวาตกโรคในประเทศไทย เกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2363 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มีผู้เสียชีวิตว่าสามหมื่นคน ในปีนี้ถือเป็นการระบาดทั่วโลกครั้งแรก โดยมีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย การระบาดของอหิวาตกโรคครั้งที่ 2 ในประเทศไทย เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2392 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ปีนี้ถือเป็นการระบาดทั่วโลก ครั้งที่ 2 โดยมีต้นกำเนิดจากประเทศอินเดียเช่นเดิมและแพร่กระจายไปยังทวีปยุโรป ทวีปอเมริกา และมายังประเทศไทย การระบาดของโรคอหิวาตกโรคครั้งนี้รุนแรงกว่าครั้งแรก การระบาดของอหิวาตกโรคครั้งที่ 3 ในประเทศไทยเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2403 สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปีนี้ถือเป็นการระบาดทั่วโลกครั้งที่ 3 การระบาดครั้งนี้ไม่รุนแรง การระบาดของอหิวาตกโรคครั้งที่ 4 ในประเทศไทยเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2416 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ปีนี้ถือเป็นการระบาดทั่วโลกครั้งที่ 4 คนไทยมีความตื่นตระหนกต่อการระบาดครั้งนี้มาก ดังนั้นประเทศไทยเริ่มมีการจัดการ ป้องกัน และรักษาโรคอหิวาตกโรคอย่างเป็นทางการครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ได้โปรดเกล้าฯก่อตั้งโรงพยาบาลเพื่อการรักษาโรคขึ้นในกรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ. 2424 (พลรัตน์ วิไลรัตน์ และศรชัย หลูอารีย์สุวรรณ, 2546 : 1114)ในช่วงเวลานี้ประเทศไทยมีระบบการจัดการด้านสาธารณสุขที่ดีเพื่อจัดการต่อการระบาดของอหิวาตกโรค

ผู้เขียนบทละครรำสามก๊กของไทยสะท้อนเนื้อหาการระบาดของอหิวาตกโรคในบทละครรำ เนื่องจากผู้อ่านหรือผู้ชมในสมัยนั้นย่อมมีความสนใจและรับรู้ถึงการระบาดของอหิวาตกโรคค่อนข้างมาก ผู้เขียนบรรยายถึงมณฑลเสฉวนว่าไม่มีการระบาดของอหิวาตกโรค ประชาชนไม่ต้องประสบการกับทุกข์จากโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งเป็นอุปมาถึงความเจริญรุ่งเรืองของเสฉวนจากการไม่มีสถานการณ์ของโรคระบาดอหิวาตกโรค และจากการสะท้อนสภาพสังคมผ่านบทละครรำนี้ทำให้ผู้อ่านในยุคหลังรับรู้ถึงสภาพบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ชัดเจนยิ่งขึ้น

สรุป

บทละครรำสามก๊กของไทยใช้ลักษณะการประพันธ์แบบบทละครไทย มีการเพิ่มเนื้อหา บทสนทนาโดยไม่กระทบต่อเนื้อเรื่องและใจความของเรื่อง ทำให้ยังคงไว้ซึ่งเนื้อเรื่องและใจความของเรื่องอยู่เพื่อให้เอื้อต่อการแสดงของผู้แสดง ซึ่งหนึ่งในสิ่งที่ได้เพิ่มเนื้อหาลงในบทละครรำ คือ บทละครรำสามก๊กได้สะท้อนถึงภาพสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 จากการเปรียบเทียบภาพสะท้อนสังคมไทยที่ปรากฏในบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต(เจต)และหลวงพัฒนพงศ์ภักดี โดยผ่านวิธีการวิเคราะห์ความเหมือนและความต่างกันของภาพสะท้อนสังคมไทยที่ปรากฏในบทละครรำดังกล่าว ผลจากการศึกษาพบว่าภาพสะท้อนสังคมไทยที่เหมือนกัน คือ ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมการแสดงความเคารพ และวัฒนธรรมการกิน และภาพสะท้อนสังคมไทยที่แตกต่างกัน คือ ด้านเทคโนโลยีและเหตุการณ์สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยปรากฏเฉพาะในบทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) เท่านั้น ได้แก่ การหนังสือพิมพ์ การไปรษณีย์โทรเลข โรงสีข้าว และการระบาดของอหิวาตกโรค สอดคล้องกับการที่ขุนเสนานุชิต(เจต) ระบุในหน้าแรกของสมุดไทยเล่ม 1 ความว่า ตนจะไม่ใช่นักประพันธ์มืออาชีพ แต่ตนมีหน้าที่ต้องประพันธ์บทละครขึ้นใหม่และดัดแปลงเรื่องราวของวรรณกรรมสามก๊กเป็นบทละครรำสามก๊ก ตนจึงเลือกเรื่องราวที่น่าสนใจและสร้างอารมณ์ขัน มาประพันธ์ใหม่เป็นบทละครรำสามก๊ก และ เนื่องจากยุคนี้เป็นยุคสมัยแห่งการพัฒนาของไทย มีการดำเนินการปฏิรูปในหลากหลายด้าน จากความรุ่งเรืองทางสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้เขียนจึงนำมาสะท้อนลงในบทละครรำสามก๊ก ทำให้บทละครรำสามก๊กของขุนเสนานุชิต (เจต) สร้างความแตกต่างจากผู้แต่งท่านอื่น สรุปได้ว่า บทละครเปรียบเสมือนภาพสะท้อนของสังคม แม้ว่าบทละครรำสามก๊กจะดัดแปลงมาจากวรรณกรรมจีนสามก๊ก แต่เมื่อนำมาดัดแปลงเป็นบทละครรำของไทย จึงได้สะท้อนให้เห็นถึงภาพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย สอดแทรกความเป็นไทยลงในบทละคร ทำให้ผู้อ่านไม่เพียงแต่ได้รับความบันเทิงจากบทละคร แต่ยังทำให้เห็นถึงสภาพสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 ผ่านตัวบทละคร

บรรณานุกรม

กัลยรัตน์ คำคูณเมือง, อินถา ศิริวรรณ, สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย และจุฑามาศ วารีแสงทิพย์. (2566). การฝึกมารยาทไทยตามวัฒนธรรมไทย, **วารสารบวรสหการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์.** 4(1), 17-26.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2515). **สามก๊กเล่ม 1 และตำนานสามก๊ก.** กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร.

เกริกฤทธิ์ เชื้อมงคล. (2562). **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯรัชกาลที่ ๕ ปฏิรูปสยามต้านมหาอำนาจตะวันตก และการยกย่องของประชาคมโลก.** กรุงเทพฯ : สยามความรู้.

ขุนเสนานุชิต(เจต). (2516). **สามก๊กคำกลอน.** กรุงเทพฯ : กรุงเทพการพิมพ์.

นราการ นาเมืองรักษ์. (2552). **กิจกรรมการจัดการธุรกิจโรงสีข้าวในเขตอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

นวรัตน์ ภักดีคำ. (2562). บทละครเรื่องห้องสิน : จากพงศาวดารจีนสู่บทละครไทย, **วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์**. 37(1), 67-78.

ปัทมาพร ชเลิศเพ็ชร. (2535). **วิเคราะห์บทละครพันทาง** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

ปาริฉัตร พิมล. (2562). การเลือกสรรและการดัดแปลงพงศาวดารจีนฉบับแปลไทยเป็นบทละครรำของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี, **วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ.** 26(1), 113-152.

พลรัตน์ วิไลรัตน์ และศรชัย หลูอารีย์สุวรรณ. (2546). อหิวาตกโรคในอดีต, **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. 28(4), 1110-1117.

ศรัณยู กลิ่นจันทร์. (2547). **อดีต สู่ ปัจจุบัน อาณาจักรหนังสือพิมพ์ประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : อุตสาหกรรมการค้า.

สุนันท์ พวงพุ่ม. (2528). **การศึกษาสารของผู้ประพันธ์สามก๊กฉบับต่าง ๆ ในภาษาไทย.**(วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุรพล วิรุฬหรักษ์. (2547). **วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.๒๓๒๕-๒๔๗๗** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

หลวงพัฒนพงศ์ภักดี. (ม.ป.ป.). **กลอนบทละครสามก๊ก เล่มที่ 197-212.** กรุงเทพฯ.

方莲雅. (2021) **.泰国《三国戏》研究. (** Doctoral dissertation). 桂林 : 广西师范大学.

金勇. (2018). **形似神异《三国演义》在泰国的古今传播.** 北京 : 北京大学.

LU YANWEI. (2562). **ภาพสะท้อนสังคมไทยในวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล “เซเว่นบุ๊คอวอร์ด” พ.ศ. 2558-2560** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สมุทรปราการ : มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.